

1

Він стояв за своєю конторкою, був понеділок, двадцять другого грудня тисяча дев'ятсот сорок сьомого року, сніг вже випав такий глибокий, що в селі життя завмерло, паралізувало абсолютно все. Ніхто не міг проїхати дорогами, багато днів поспіль не довозили молоко до молочарні, у Бастютреску застрягли потяги. Щойно він слухав прогноз погоди: холодний північний фронт дістався Швеції і накрив більшу частину країни. Вітер помірний до сильного, норд-вест з переходом у норд із сніговими заметілями й морозами в Нурланді. Уночі очікуються екстремально низькі температури від тридцяти до сорока градусів нижче нуля.

Він писав нотатку. Почав писати в суботу. Дуже добрий текст. Нанна Лунд-Еріксон розповідала по радіо про поетесу Гедвіг Шарлотту Нурденфліхт. На кухні, де він писав, пахло вареним м'ясом, духмяним перцем, лавровим листом і гвоздикою. Нотатка збільшувалася на кілька слів за хвилину, так писанина далеко заведе.

ЗАГАДКОВИЙ ЧОЛОВІК

Впертий поголос стверджував, що до села недавно прибув подорожній, чоловік середнього віку з німецьким на слух іменем, який був зовсім не тим, за кого себе видавав. Хоч розмовляв шведською майже без акценту й, на перший погляд, добре почувався у нашому кліматі та легко допасовувався до наших побутових звичок, усе ж носив на собі наче тавро чужинця, тимчасового гостя на наших теренах. Він без зайвого галасу поселився у будинку на віддаленому хуторі на околицях Авабека. Хутір належав удові Матільді Гольмстрьом, яка після смерті чоловіка переселилася до

Адакґрювана і працювала там кухаркою. Будинок перебував у жалюгідному стані, проте кухня і кімнатка були цілком стерпними.

Сусіди, котрі вечорами проминали в своїх справах будинок, чули, як новоприбулець співає сильним, милозвучним голосом. Кантор Ландквіст, якого покликали

послухати співи чужинця, розпізнав декілька арій німецького композитора Ваґнера. Оперу цього композитора, «Раґнарьок», під диригуванням Вільгельма Фуртвенґлера недавно передавали по радіо. Одну з партій виконувала норвезька оперна співачка Кірстен Фляґстад.

Доки він писав, снігопад майже вщух, посутеніло. Кухонний годинник пробамкав третю. Трактат про Гедвіґ Шарлотту Нурденфліхт, шведську поетесу XVIII століття, закінчений, можна влаштувати перерву, а о п'ятій по радіо транслюватимуть концерт камерного оркестру. Він без особливих зусиль міг би поповнити цю нотатку ще на сто рядків:

«З чуток, які цими днями водно ходили околицями, можна було б припустити, що співучий чужинець з окраїни Авабека, насправді, не хто інший, як...»

Не встиг він написати це речення, як двері несподівано відчинилися, і на кухонну підлогу гепнувся пакунок пошти. Отже, хтось таки наважився у цю снігову завію спуститися у село й забрати пошту, яку зміг доставити автобус. Дві газети за минулий тиждень, різдвяні листівки від кузин з Бодена й від найстаршої сестри, котра працювала прибиральницею у школі в Булідені. А ще лист від головного редактора.

Авабек. Село за 22 кілометри на північний захід від Вормфорсена у Віндельбельвені, на межі між Вестерботтеном і Лапландією. Землі в околицях здебільшого некультивовані. Оброблені ниви займають приблизно 20 гектарів на осушених болотах. Населення: 23 особи. Туристичні приваби: руїни якоїсь неісторичної споруди біля річечки Авабеккен, можливо, млин, можливо, іще щось.

Він помив руки в мисці на умивальному столику, перш ніж сісти до столу й урочисто розрізати конверт великим кухонним ножем. Ніколи раніше головний редактор не писав йому особисто.

«Мені невимовно боляче, — прочитав він, — що я змушений написати Вам цього листа. Сподіваюся, Вам буде не менш боляче його читати.

Наша газета завжди ставила собі за найвищу мету служити фактам і доносити правду. Наші новини й репортажі, навіть наші анонси повинні неухильно відображати дійсність. Наші читачі заслужили собі на те, щоб розгортати газету з відчуттям довіри й впевненості. Добрий журналіст — це людина, яка з гідністю, поважно й суворо дотримується істини. Його покликанням є відображати очевидне й незаперечне. Найвища мета журналіста, висловлюючись фігурально, — докласти всіх зусиль задля викладення фактів, достовірних і переконливих.

Від певного часу, за тактовною спонукою розгублених і стурбованих читачів, ми уважно дослідили підґрунтя записок, які Ви надсилали нам упродовж років, надто довгих років, а ми їх чесно й без жодних сумнівів публікували.

Ми з'ясували, що Ваші нотатки, відверто кажучи, цілковито позбавлені здорового глузду. Описана Вами дійсність, на позір реальна, є нічим іншим, як вигадкою, фантазією, — такою, що не існує.

Драматичний порятунок лося з трясовини Гьобексміюрен — Ваша вигадка, не було такого. Школа в Аваберзі, яка начебто спопеліла дотла три роки тому, ніколи не горіла. Чужорідне небесне тіло з «мерехтливою світляною короною» ніколи не з'являлося над Вашим небокраєм. Ніколи не існувало у Ваших околицях індічої ферми, яку розтрощила ведмедиця. Не кажучи вже про фабрику з виготовлення вітамінної води для росту волосся. І так далі...

Особи, які начебто народилися, святкували свої дні народження, одружувалися й іноді навіть помирили, ніколи не жили ніде в світі. Іноді, якщо задуматися, мені видається дивним, щоб не сказати сумнівним, навіть факт Вашого існування.

Села, у яких живуть і помирають Ваші персонажі, не існують, ті села, що мали б, вочевидь, бути в наших околицях, не знайти на жодній карті. Назвімо хоча б Аваберг, Інреліден, Рісетрескстранд і Лілльоберг. Окружний землемір Цедерблум перевірів за нашим запитом архіви, врахував навіть можливі перекручення назв і нічого не знайшов.

Одним словом, Ви брехун. Пустобрех і фальшувальник. Шельма й шахрай.

І водночас не хочу Вас осуджувати. Принаймні не Вас особисто. На моє глибоке переконання, за всіма нашими думками, уявленнями й фантазіями стоять певні обставини, причини й спонуки, над якими ми не владні. Це, звісно, ж стосується і Ваших численних вигаданих текстів. Не я, а Бог Вам суддя. Ми також не вимагатимемо повернення надто щедрих порядкових гонорарів, виплачених Вам за всі ці роки. Хоч і маємо таке право.

Наша категорична позиція, ба непорушна заповідь: *вигадки, вимисли чи марення хворого мозку за жодних обставин не можуть бути рекомендовані до друку.*

Дійсність, за своєю природою, явище документальне.

Тому я суворо забороняю Вам писати. *Я більше не дозволю Вам написати жодного рядка!»*

Він перечитав лист двічі. Потім довго сидів, склавши руки. Його дружина обібрала з кісток варене м'ясо й молола на м'ясорубці біля кухонної мийки. Перерва на радіо закінчилася, і почалася програма грамофонної музики: Федір Шаляпін співав арію дона Базіліо «Хвала наклепу» з опери

Россіні «Севільський цирульник». Фірма платівок «Декка». Потім оркестр Віденської філармонії грав неквапну другу частину Великої симфонії до-мажор Шуберта.

Йому тридцять п'ять. Що ж далі?

Зрештою, він підвіся, взяв конторку, яку йому змайстрував Елон Перссон з Лілльоберга, відніс її з усіма нотатками й письмовим причандаллям до комори й поставив біля прикрученого до стіни стелажа, де раніше стояв сепаратор. Більше він нічого не писатиме.

Принаймні... принаймні ще не скоро, промовив він до олівця й похилої стільниці конторки.

Так, вочевидь, ще не скоро.

Часто, надто часто, аж до пересади, він роздумував над відповіддю головному редакторові, якби йому було дозволено її написати. Заборона писати не давала йому спокою ні вдень, ні вночі; іноді він уявляв собі листа редакторові короткою нотаткою про померле немовля, у деякі дні, а іноді й ночі, лист непомірно розбухав і виростав до обсягу спеціального різдвяного тексту на весь розгорт газети. На Різдво тисяча дев'ятсот тридцять восьмого року він, наприклад, написав вісімсот шістдесят слів про старовинні різдвяні обряди в Лілльоберзі. У деякі дні він писав уявний лист великими літерами, навіть з підкресленнями й знаками оклику, не кажучи вже про текстові відступи; в інші дні заборонений, а тому неіснуючий лист ставав майже невидимим, збігався до маленьких таємничих позначок, пронизаних жовчним дотепом та іронією. Стоячи біля вікна, дивлячись на ворон або спостерігаючи за колодами, які хвилі гнали озером, — був кінець травня, і крига вже скресла, — він мимоволі вимахував правою рукою, мовби писав у повітрі. Часом, літніми вечорами, ішов до лісу, спинався схилом Кльоваберга, сідав на видертій з коренем стовбур дерева й проговорював ненаписане, бо ж говорити дозволено. Розмовляв з комарами, лемінгами й лисицею, яка ймовірно привела лисенят у норі під кручею, що нависала над болотом Гордмюрен. Слова змішувалися з пахощами розквітлих брусниць і смерекової живиці.

Легко, думав він і подумки вимовляв ненаписане й непідвладне написанню, дуже легко й надто зручно бути головним редактором, сидіти в своєму домі-камениці десь

на узбережжі й посилати листи кудись у глушину. Звісно, головний редактор завжди пише без зусиль зі свого боку, виливає письмо зі своєї шеф-редакторської сутності, як і будь-які тілесні рідини. А той, хто не має високого суспільного статусу, пише в маленькому дерев'яному будиночку, так би мовити, по рядку, виціджуючи з себе й ретельно добираючи слова, видобуваючи їх з найглибших глибин; обирає слова до болю прискіпливо, бо не має іншого вибору, ставиться до них з відповідальністю, народжує їх з буття і спостереження за довкіллям.

Ви, здається, вважаєте, що мої нотатки й репортажі породжені фантазією і прагненням заробітку. Ви протиставляєте фантазію істині, так начеб вони непеєднувані, ба навіть антагоністичні, начеб фантазія не є продуктом дійсності. Ви пишете про істину так, ніби це Ваша власність, ніби Ви володієте нею так, як володієте ХІМІЧНОЮ ЛАБОРАТОРІЄЮ, СКЛАДАЛЬНИМ ЦЕХОМ і ДРУКАРСЬКИМ ВЕРСТАТОМ. Висловлюючись простіше, Ви так і не збагнули сутності істини. Дозвольте процитувати великого чеського філософа Бернарда Больцано:

«Істина в собі не має власного буття, тобто вона не є тим, що прив'язане до місця або часу, чи ще будь-яким чином пов'язане з дійсністю. Звісно, відома чи всього лиш продумана у певний час істина справді існує у свідомості істоти, що думає або знає; тобто існує як конкретна думка, яку починаєш і закінчуєш думати у визначений момент часу. Сама ж істина, яка і є матеріалом для думок, тобто власне істина, не має буття».

Принагідно зазначу, що Бернард Больцано хворів на сухоти і втратив професорську посаду в університеті Праги, поміж іншим, через вище зацитовану істину. Якби він написав свої нотатки для Вашої газети, то так само втратив би посаду.

Газета — духовний феномен. Усе духовне — індивідуальне й дієве, попросту живе — це свідомість і водночас об'єкт свідомості. Буття духа — мати себе самого за об'єкт. Дух, як каже К'єркегор, дримає у людині. Бути відповідальним за газету означає нести відповідальність за духовність, за глибоку людяність.

Уявляю собі, як Ви ставитеся до своєї відповідальності: недбало й зручно розвалившись у м'якому фотелі перед відполірованим до блиску столом, записуєте слова, які час від часу витрушуються з Вашої пустопорожньої голови. Вам, наскільки я розумію, і посада, і маєтності, і газета дісталися у спадок. Вам ніколи ні до чого не доводилося докладати зусиль, навіть свою сутулу поставу успадкували. Пишете так само, як сидите.

Звідки Вам знати, якої відваги й мужності коштує писання людині, яка пише від щирої душі. Щоб гідно постати перед собою. І перед світом.

Я пишу навстоячки, навіть дещо виструнчившись. Ніколи не опираюся на конторку, ніколи не притримую край аркуша, моя рука рухається вільно й невимушено. Конторку змайстрував за моїми вказівками столяр Елон Перссон з Лільберга. Два роки тому він помер від сухот. В останньому березневому номері за тисяча дев'ятсот сорок шостий рік Ви знайдете написаний мною некролог. Елон Перссон був одним з моїх людей.

Я пишу задля цих моїх людей, існування яких Ви заперечуєте. Так, я пишу задля усього цього краю, який мені довірено. Мій безумовний обов'язок — захищати Аваберг, Інреліден, Лільгольмтреск, Лільберг та інші села, за які я несу відповідальність. Звісно, можна стверджувати, що мої нотатки надумані, щоб не сказати, висмоктані з пальця, чи взялися з порожнечі, де немає ні тротуарів, ані крамничних вітрин. Та саме вони, мої записи, були колись

справою всього мого життя. При цьому хочу завважити, що Вашим недолугим місцевим писакам з Медле, Рьонншера та Оствіка далеко до мого таланту й майстерності.

Насамкінець хочу згадати про дві нотатки, які могли б з'явитися найближчим часом, якби Ваш лист раптово й жорстоко не урвав, так би мовити, політ мого олівця. Так, над цими нотатками я вже працював від деякого часу.

У першій ідеться про чужинця, який несподівано з'явився у селі і, здається, оселився на занедбаному хуторі, одному з тих, що або були спустошені епідемією туберкульозу, або рід вимер, або їх просто покинули. Про нього ходить стільки чуток і вигадок, що вистачило б іще на десяток нотаток.

У другій статті я мав намір написати про епідемію туберкульозу, яка саме тепер хазяйнує в Аваберзі, описати її перебіг. Латиною хвороба називається *phthisis florida*, швидкі сухоти. Недужий блідне на овиді, а впродовж кількох тижнів обидві легені стають кривавим місивом. За останні місяці в нашій місцевості від цієї пошесті померли четверо хлопчиків і дівчаток. Їхні некрологи додавались би до самої статті.

Окрім двох нотаток, я підготував приблизно двадцять рядків про катастрофічний брак вчителів у сільській місцевості.

Цих матеріалів — і не лише цих — Ваша газета себе позбавила. Просто хотів, щоб Ви знали.

Однак ні цього листа, ані жодного іншого, він, звісно, не написав. Ніби й написав, а ніби й ні. Відклав на потім.

Ні, він нічого не писав. Навіть свого імені. Придумав собі власний ґмерк, особистий знак — обрізану лапку білки. Багато років тому він переклав строфу з вірша німецького поета Фрідріха Рюккерта:

*Колись, у житті минулому,
Я білкою в вітті стрибав.
Коли ж повернувся в Едемські сади,
Не стало в душі моїй більше журби*.*

Цим екслібрисом він підписував угоди з муніципальною службою Гольмсюнна, коли продавав свої лісові угіддя. І податкові декларації, котрі для нього складав Едвард Гольмгрен з Гордсклеппена. Едвард Гольмгрен мав дерев'яну ногу і їжакуваті вуса. Іноді навесні, коли твердів сніг, він, підпираючись дерев'яним протезом, виходив полювати на тетеруків, які саме токували. Але колінний шарнір за кожним кроком голосно клацав, мов вистріл, розлякуючи все птаство на багато кілометрів навколо. Едвард працював в окружній податковій конторі.

Білячу лапку можна було побачити на стінах хліва, вичинених коров'ячих шкірах, шкіряних саамських рукавицях, молочних відрах та рибальських снастях. Але ніколи писаного рукою імені.

У листі до головного редактора він залюбки процитував би й Ёоте: «Так діти й дорослі часто обертають на гру, ба навіть на блазнювання, велике й високе — бо як інакше змогли б його витримати й досягнути!»

* Переклад з німецької Ольги Білої.

У писаному тексті начеб відображаються події. Але чи існує, власне, взаємозв'язок між подіями і текстом? Чи є текст у своїй суті подією? Чи, може, численними подіями, спресованими у маленьких значках — чорних на білому? Та й чи взагалі відбуваються події в реальності, події, котрі мають початок і кінець? Чи вони створюються у тексті за допомогою речень, абзаців і розділів, коротко кажучи, з'являються ясні й упорядковані, як цього вимагає текст?

Він знову стоїть перед своєю конторкою.

Що ж сталося?

А сталася дуже проста й природна подія: помер головний редактор. У своєму домі, в оточенні близьких, тобто внуків та їхніх дітей, і собаки Снуффа, королівського пуделя. Він заснув вічним сном у віці дев'яноста восьми років, п'яти місяців і шести днів. Похорон мав відбутися у тісному колі. Тих, хто хотів ушанувати пам'ять покійного, заохочували надсилати кошти — хто скільки може — на адресу фонду Співки газетних видавців «Свобода слова». Головний редактор був світлою особистістю, про яку завжди пам'ятатимуть. Один з найвизначніших публіцистів свого часу. Наш Господь Бог неодмінно воскресить колишнього головного редактора, коли настане Судний день.

Отож смерть зняла заборону писання.

Тому й стояв він тепер з новим олівцем у руці — сьомого квітня двохтисячного року. Постава пряма, навіть трохи штивна; він мружився до весняного сонця, яке світило крізь щілинки жалюзі. Одягнув білу сорочку й чорні штани; у

картонній коробці під ліжком знайшов краватку — блакитну з червоними цятками й зірочками.

Два дні тому він прочитав некролог у газеті. Не передбачав тієї смерті. Але розглядав таку ймовірність. Старість — грізний супротивник. Перемагає усіх.

Він негайно звелів посильному транспортної фірми принести конторку.

Неси обережно, звелів він. Його змайстрував столяр з Лілльберґа понад сімдесят років тому. Вона стоїть за столом у коморі, де раніше ми тримали сепаратор. Їй немає ціни.

«Вона» — це конторка.

І нотатник, скріплений металевою спіралькою, теж лежав, залишений там понад п'ятдесят років тому. Свіжозагострений олівець стирчав зі спіральки. Між ним і нотатником витало ненаписане.

Вибору він не мав. Мусив продовжити з того місця, на якому його урвав лист головного редактора.

Дев'ятнадцять років він жив у старечому притулку «Сонячна сторона». Мав власну кімнатку, як гарантувала Народна партія ще в сімдесятих роках минулого століття. Трапези йому накривали на столику перед фотелем для читання. Щовечора хтось з персоналу приносив пігулки снодійного. Лікар пропонував йому заспокійливе, але він відмовився. Двічі на тиждень його мили в душі. Що другий тиждень приходив спеціаліст педикюру й обстригав нігті на ногах, обробляв пемзою ступні й втирав пахучі олійки поміж пальцями. Три покоївки позмінно застеляли його ліжко. Вони були вродливі, милі й дуже йому любі. Час від часу приходила медсестра, міряла його надто низький тиск. Сім років тому Його Величність прислав телеграму, вітаючи його зі століттям. Місцева бібліотека надавала йому книжки

й журнали, які він лиш забажав. Іноді до нього на розмову заходив вікарій. Щомісяця він замовляв через доглядачку дві пляшки коньяку. Тренер з лікувальної фізкультури час до часу контролював, чи виконує він необхідні вправи.

Коротко кажучи, до нього тут ставилися, як і до всякого іншого старця. Він не мав нічого супроти. Ось тільки підгузки нізащо не хотів носити.

Без письма час просто протікав повз нього. Якби хтось запитав: що ти робив всі ці роки, як тобі велося? Він відповів би: не знаю, побачу, коли чи якщо напишу про це.

Він пережив свою старечість — ось і все, що знав достеменно. Більшості це не вдається. Та не йому.

В Аватреску вони мали настінний годинник, якого в тридцятих роках дев'ятнадцятого століття купив його прадід Ерік Юганссон; годинник називали Стрілочником з Граншьо, він мав лише одну, годинну стрілку. У вересні тисяча дев'ятсот сорок четвертого року єдина стрілка зсунулася зі свого гнізда й зупинилася рівно о шостій. А сам годинник, його механізм, продовжував іти. І це було головне.

Одна з сестер прадіда пережила старечість, перевалила за столітній вік і дожила до ста п'яти років. А тоді закрутилося: упродовж усього лиш кількох років вона повернулася назад у часі — у ранню старість, у зрілість, у юність, а потім впала в дитинство, радісно бавилася з кошенятами й ляльками; усе скінчилося тим, що стара почала смоктати великий палець і з немовлячого перейшла в утробний стан. Вона, Сара Вільгельміна, могла б послужити застереженням.

Треба йому бути обачним.

Звідки йому знати, чи він справді пережив свою старечість?